

Η διαμάχη για την πολυτεχνική εκπαίδευση στα πρώτα χρόνια της Σοβιετικής εξουσίας

Η πολυτεχνική εκπαίδευση, ως θεμέλιο εκείνης της μορφής σχολείου το οποίο παρέχει γενικές και πολυτεχνικές γνώσεις για όλους τους βασικούς κλάδους της παραγωγής, καθιερώθηκε ένα χρόνο μετά την Οκτωβριανή επανάσταση του 1917. Το Ενιαίο Σχολείο Εργασίας, όπως ονομάστηκε η συγκεκριμένη μορφή σχολείου, δεν αποτελούσε έναν πειραματισμό σύνδεσης της εκπαίδευσης με την εργασία εντός ενός πλαισίου το οποίο προσδιοριζόταν, πρωταρχικά, από τον διαχωρισμό μεταξύ γενικής και τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης, κάτι που είχε ήδη συμβεί, με ποικίλους τρόπους, σε πολλές καπιταλιστικές χώρες. Αποτελούσε εκείνον τον τύπο του σχολείου που έπρεπε να κατοχυρωθεί σε ολόκληρη την επικράτεια της Σοβιετικής εξουσίας, συνδέοντας την εκπαίδευση με την εργασία στην κατεύθυνση της πολύπλευρης ανάπτυξης της νέας γενιάς που ήταν απαραίτητη για την οικοδόμηση του σοσιαλισμού ως μεταβατικής κοινωνικής μορφής προς τον κομμουνισμό.

Χωριζόταν σε δύο βαθμίδες (κύκλους), η παρακολούθηση των οποίων ήταν δωρεάν και υποχρεωτική για όλους τους μαθητές. Όλα τα παιδιά και των δύο φύλων, χωρίς σοβινιστικές ή άλλες διακρίσεις, έπρεπε να φοιτούν σ' αυτό το σχολείο μέχρι τα 16 τους χρόνια. Μετά την ολοκλήρωση της φοίτησής τους, μπορούσαν να αποκτήσουν ειδίκευση, σε ανώτερες ή ανώτατες σχολές και ινστιτούτα. Στην πρώτη πενταετή βαθμίδα, η εργασία γινόταν μέσα στο σχολείο έχοντας χαρακτήρα οικιακής παραγωγής. Στη δεύτερη τετραετή βαθμίδα, η εργασία έπαιρνε περισσότερο κοινωνικό χαρακτήρα, ήταν ελαφριά αλλά πραγματική, εκτός σχολείου, σε εργοστάσια, στην αγροτική παραγωγή και σε άλλες κρατικές επιχειρήσεις. Το ένα σκέλος της μόρφωσης που παρείχε το Ενιαίο Σχολείο Εργασίας ήταν σε μεγάλο βαθμό εγκυκλοπαιδικό (γλωσσική διδασκαλία, μαθηματικά, γεωγραφία, ιστορία, φυσική, χημεία, ξένες γλώσσες, φωτογραφία, αισθητική, γυμναστική, χορός) και το άλλο ήταν η πολυτεχνική μόρφωση για όλους τους κλάδους παραγωγής.

Βέβαια, η εφαρμογή της πολυτεχνικής εκπαίδευσης στις εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες των πρώτων χρόνων μετά την επανάσταση του Οκτώβρη του 1917, συνθήκες τεράστιων οικονομικών δυσκολιών, εξωτερικών εισβολών από καπιταλιστικές χώρες, εμφυλίου πολέμου και διεθνούς απομόνωσης, κάθε άλλο παρά εύκολη ήταν. Συνδεόταν, επίσης, εκτός από όσα προαναφέρθηκαν που αφορούσαν άμεσα την ίδια την επιβίωση της Σοβιετικής εξουσίας, με την αλλαγή των συσχετισμών δύναμης στο σώμα των εκπαιδευτικών¹, καθώς και με την πάλη των διαφορετικών απόψεων για την αναγκαιότητα και τη δυνατότητα της εφαρμογής αυτού του είδους της εκπαίδευσης.

Στόχος του παρόντος άρθρου, λοιπόν, είναι η παρουσίαση της διαμάχης για την πολυτεχνική εκπαίδευση στο εσωτερικό του μπολσεβίκικου κόμματος στα τέλη του 1920, μια διαμάχη η οποία σχετιζόταν άμεσα με την (περισσότερο γνωστή) διαμάχη για το ρόλο των συνδικάτων στο πλαίσιο του νέου κοινωνικοπολιτικού καθεστώτος. Κεντρικό ρόλο και στις δύο αυτές διαμάχες διαδραμάτισε ο Λένιν. Για τον τελευταίο είναι πολλές οι αναφορές που, είτε εξηγώντας τις απόψεις των μετέπειτα Σοβιετικών παιδαγωγών στη βάση των δικών του απόψεων για την εκπαίδευση είτε παίρνοντας τη μορφή της αποφθεγματολογίας και της επιλεκτικής χρήσης αποσπασμάτων χωρίς ουσιαστική ιστορική ανάλυση, συμβάλλουν στη διαμόρφωση μιας θρησκευτικής εικόνας του². Όμως, η εικόνα ενός Λένιν, του οποίου οι απόψεις για τη μόρφωση και την εκπαίδευση έχουν υπερϊστορική ισχύ, δεν κάνουν κάτι διαφορετικό από το να αναπαράγουν εκείνη τη λογική που ο ίδιος ο Λένιν είχε κατακρίνει σκληρά στην ανάλογη μεταχείριση του έργου του Μαρξ³.

Ασφαλώς, τέτοιου είδους απολογητικές ερμηνευτικές εκδοχές, οι οποίες είχαν ευδοκιμήσει κυρίως, αλλά όχι αποκλειστικά, στην Ανατολή υποχώρησαν ραγδαία, εξαιτίας της κατάρρευσης των καθεστώτων της Ανατολικής Ευρώπης στο τέλος της δεκαετίας του 1980. Αυτό, ωστόσο, δεν σημαίνει ότι ο κίνδυνος μιας λογικής για «στροφή στις πηγές» ως μοναδική λύση στο θεωρητικό και πολιτικό πρόβλημα του κοινωνικού και εκπαιδευτικού μετασχηματισμού έπαψε να υπάρχει, ιδιαίτερα σε συνθήκες δύσκολες για εκείνους που θέτουν τέτοιους στόχους. Για να αποτιμηθεί ουσιαστικά η συμβολή του Λένιν στη διαμάχη για την πολυτεχνική εκπαίδευση, όπως και στη συνολική διαμόρφωση της σχέσης ανάμεσα στην πολιτική, τη μόρφωση και τους εκπαιδευτικούς μετασχηματισμούς στα πρώτα χρόνια της Σοβιετικής εξουσίας μέχρι το θάνατό του το 1924, είναι αναγκαίο να εξετάζονται υπό το φως των ταξικών, καθώς και των ενδοταξικών (με την έννοια της έκφρασης κοινών στρατηγικών συμφερόντων αλλά με διαφορές πολιτικής γραμμής για την εξυπηρέτησή τους) πολιτικών-θεωρητικών συγκρούσεων και αντιθέσεων της εποχής.

Η συμβολή του Λένιν συνδέεται με την πάλη του εναντίον της κυρίαρχης εκδοχής της θεωρίας και πολιτικής της Β' Διεθνούς, η οποία παίρνει τη μορφή επιμέρους ή συνολικών ρήξεων, κυρίως με τον οικονομισμό και τον εργατισμό⁴. Οι ρή-

Ξεις αυτές έχουν τη δική τους ιστορία πριν την Οκτωβριανή επανάσταση, αλλά η σημαντικότερη είναι η ίδια η κατάληψη της πολιτικής εξουσίας στη Ρωσία, εξαιρετικά δυσάρεστη για την ηγεσία της Β' Διεθνούς. Η πάλη του Λένιν αναδεικνύει ένα ζήτημα που σχετίζεται με τη χρησιμότητα του παρόντος άρθρου, στις σημερινές συνθήκες. Αναδεικνύει την αναγκαία σύνδεση μεταξύ της ιστορικής έρευνας και γνώσης για το σχολείο που είναι «ενταγμένη σ' ένα εκπαιδευτικό και κοινωνικό-πολιτικό σχέδιο του παρόντος και του μέλλοντος»⁵ με την ανάπτυξη της θεωρητικής και πολιτικής επάρκειας των συλλογικών φορέων που αναλαμβάνουν την πραγματοποίηση αυτού του σχεδίου. Με άλλα λόγια, η παρουσίαση της διαμάχης για την πολυτεχνική εκπαίδευση και η ερμηνεία της συμβολής του Λένιν σ' αυτήν, με τους όρους που προαναφέρθηκαν, μπορεί να βοηθήσει στη συνειδητοποίηση των θεωρητικών-πολιτικών απαιτήσεων των καθηκόντων που αναλαμβάνουν συλλογικοί φορείς οι οποίοι υιοθετούν σχέδια ριζικού κοινωνικού μετασχηματισμού.

Η διαμάχη για τα συνδικάτα

Τον Απρίλη του 1920, αμέσως μετά το τέλος των εργασιών του 9ου Συνεδρίου του Κομμουνιστικού Κόμματος Ρωσίας (μπολσεβίκοι) [ΚΚΡ(μπ)], η Πολωνική εισβολή δημιούργησε ευνοϊκότερους όρους για την ανάπτυξη των απόψεων και πρακτικών της στρατιωτικοποίησης των συνδικάτων και, γενικότερα, της εργασίας. Ο Τρότσκι ήταν ο κεντρικός εκφραστής αυτών των απόψεων. Την πολιτική της στρατιωτικοποίησης υποστήριζε σημαντικό μέρος του κόμματος. Από το Μάρτη του 1920 ακόμα, ο Τρότσκι είχε εξασφαλίσει τη δημιουργία ενός νέου οργάνου στα πλαίσια του Λαϊκού Επιτροπάτου των Επικοινωνιών που ονομαζόταν Ανώτατη Πολιτική Διοίκηση Σιδηροδρόμων⁶ και αποτελούσε το αντίβαρο του συνδικάτου των Σιδηροδρομικών, συνδικάτο με παράδοση ανεξάρτητης δράσης από τον πρώτο καιρό της επανάστασης. Η σύγκρουση ανάμεσα στο νέο καθοδηγητικό όργανο και στο συνδικάτο κορυφώθηκε τον Αύγουστο του ίδιου χρόνου, όταν η Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΡ(μπ) καθαίρεσε τη διοίκηση του συνδικάτου και την αντικατέστησε με μια άλλη επιτροπή, γνωστή στις διαμάχες που ακολούθησαν ως Τσεκτράν⁷. Η κυριαρχία των απόψεων του Τρότσκι ήταν φανερή, βασιζόταν στις νέες έκτακτες συνθήκες του πολέμου ενάντια στην εισβολή των Πολωνών και στη στρατηγική σημασία που είχε για τη Σοβιετική εξουσία η αποτελεσματική λειτουργία των σιδηροδρόμων για τη διεξαγωγή του πολέμου.

Από το Σεπτέμβρη του 1920, όταν πλέον η πολεμική κατάσταση είναι σαφέστατα ευνοϊκή για τη Σοβιετική εξουσία, ο Λένιν προσπαθεί να τροποποιήσει την πολιτική του κόμματος. Η τροποποίηση αυτή συνίσταται στον περιορισμό των τάσεων στρατιωτικοποίησης των συνδικάτων και της εργασίας, στη σταδιακή συμ-

μετοχή των μαζών στον έλεγχο του κράτους και της οικονομικής δραστηριότητας, καθώς και, πρωταρχικά, στην προτεραιότητα της οικονομικής ανασυγκρότησης και της ενδυνάμωσης του κράτους. Προτείνει στην 9η Πανρωσική Συνδιάσκεψη του ΚΚΡ(μπ) που γίνεται στο τέλος αυτού του μήνα την απόλυτη υποχρέωση της διεξαγωγής πιο συχνών και πιο πλατιών κομματικών συνελεύσεων, τη δημιουργία δελτίων συζήτησης για τη διατύπωση συστηματικής κριτικής των λαθών του κόμματος και των απόψεων που εκφράζονται σ' αυτό, τη δημιουργία επιτροπής ελέγχου δίπλα στην Κεντρική Επιτροπή (εκλεγμένη από το Συνέδριο και με σημαντικές εξουσίες για την εξέταση κάθε είδους παραπόνων), καθώς και την επεξεργασία λεπτομερών πρακτικών κανόνων για την εξάλειψη της ανισότητας ανάμεσα στους ειδικούς και τα στελέχη, από τη μια μεριά, και τις μάζες από την άλλη⁸.

Τους επόμενους μήνες, η αντιπαράθεση για τα συνδικάτα αναπτύσσεται τόσο έξω από το κόμμα των μπολσεβίκων, μεταξύ του Τρότσκι (που υποστηρίζει το «ξετίναγμα των συνδικάτων») και του Τόμσκι στην 5η Πανρωσική συνδιάσκεψη των συνδικάτων, όσο και μέσα σε διαδοχικές συνεδριάσεις της Κεντρικής Επιτροπής του κόμματος, με αιχμή το ζήτημα της Τσεκτράν. Ο Λένιν παρεμβαίνει για πρώτη φορά σε εξωκομματική διαδικασία στις 30 Δεκέμβρη⁹. Οι θέσεις τις οποίες υποστηρίζει είναι συνοπτικά οι εξής: Τα συνδικάτα είναι ιστορικά απαραίτητα στην εποχή της δικτατορίας του προλεταριάτου. Αποτελούν οργάνωση της εργατικής τάξης που κυβερνά, αλλά δεν είναι κρατική οργάνωση, οργάνωση καταναγκασμού. Τα συνδικάτα είναι οργάνωση διαπαιδαγώγησης, προσέλκυσης των μαζών, σχολείο διεύθυνσης και οικονομικής διαχείρισης, σχολείο κομμουνισμού. Βρίσκονται ανάμεσα στο κόμμα και την κρατική εξουσία, δεν πραγματοποιούν τη δικτατορία του προλεταριάτου. Το ρόλο αυτόν τον έχει η πρωτοπορία της εργατικής τάξης, η οποία αφομοιώνεται από το κόμμα. Όμως, τα συνδικάτα αποτελούν το θεμέλιο της δικτατορίας του προλεταριάτου, γιατί συνδέουν την πρωτοπορία με τις μάζες. Πρέπει να έχουν το ρόλο του ιμάντα μεταβίβασης από την πρωτοπορία προς τη μάζα της εργατικής τάξης και από την εργατική τάξη προς τη μάζα των εργαζομένων.

Όσον αφορά την άποψη του Τρότσκι, ο Λένιν υπογράμμιζε: «Απ' όσα λέει βγαίνει πως η υπεράσπιση των υλικών και πνευματικών συμφερόντων της εργατικής τάξης δεν είναι ο ρόλος των συνδικάτων στο εργατικό κράτος. Αυτό είναι λάθος. Ο σ. Τρότσκι μιλάει για 'εργατικό κράτος'. Συγγνώμη, αυτό είναι αφηρημένη έννοια (...) Πρώτο, στην πραγματικότητα, το κράτος μας δεν είναι εργατικό, αλλά εργατοαγροτικό (...) είναι ήδη φανερό πως έχουμε κράτος εργατικό με γραφειοκρατική διαστρέβλωση (...) Ορίστε ποια είναι η πραγματικότητα του περάσματος. Τι λοιπόν, σε ένα τέτοιο κράτος, όπως δημιουργήθηκε στην πράξη, τα συνδικάτα δεν έχουν να υπερασπίσουν τίποτε, μπορούμε χωρίς αυτά να τα βγάλουμε πέρα στην υπεράσπιση των υλικών και πνευματικών συμφερόντων του καθολικά οργανωμένου προλεταριάτου; Αυτός είναι ένας συλλογισμός λαθεμένος πέρα για πέρα θεωρητικά»¹⁰.

Οι θέσεις του Λένιν που προαναφέρθηκαν αποτελούν μια ρήξη με το πολιτικό και θεωρητικό σχήμα, το οποίο θεωρούσε τα συνδικάτα ως ένα βοηθητικό μηχανισμό του κράτους. Ο μορφωτικός ρόλος που αποκτούν μέσα στο καθεστώς της δικτατορίας του προλεταριάτου είναι σημαντικός από στρατηγική άποψη. Ο ρόλος αυτός μπορεί να αμφισβητηθεί ως ένα βαθμό τις θεωρητικές βάσεις της ταύτισης αυτού του καθεστώτος με τη μορφή που είχε προσλάβει στην περίοδο του πολεμικού κομμουνισμού. Επίσης, αμφισβητούσε συστατικά στοιχεία της παράδοσης της Β' Διεθνούς, η οποία είχε μεγάλη επιρροή στο ΚΚΡ(μπ). Τα στοιχεία αυτά ήταν, πρώτον, η προτεραιότητα της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων έναντι της αλλαγής των παραγωγικών σχέσεων. Εάν τα συνδικάτα μπορούσαν να γίνουν σχολείο διεύθυνσης και σχολείο υπεράσπισης των υλικών και πνευματικών συμφερόντων των εργαζομένων, θα ήταν πιο εύκολο να θέσουν το ζήτημα της αλλαγής των παραγωγικών σχέσεων στην κατεύθυνση του κομμουνισμού, έστω και με μικρή ταχύτητα, εξαιτίας των γενικότερων πολυσύνθετων και δυσεπίλυτων διεθνών και εσωτερικών προβλημάτων. Δεύτερο στοιχείο ήταν η εργαλειακή αντίληψη για το κράτος. Με την αυτονόμηση των συνδικάτων από το κράτος, οι αγώνες τους θα είχαν επίδραση στις κρατικές δομές και λειτουργίες, επίδραση αρκετά σημαντική, αφού δεν θα είχαν να αντιμετωπίσουν το εχθρικό αστικό κράτος, αλλά ένα κράτος την κεντρική πολιτική εξουσία του οποίου ασκούσε το ΚΚΡ(μπ). Μια τέτοια επίδραση θα υπέσκαπτε την εργαλειακή αντίληψη για το κράτος, αφού ο μετασχηματισμός του θα ήταν αποτέλεσμα και της πάλης των μαζών. Το κράτος θα μπορούσε να γίνεται πιο εύκολα κατανοητό από τις μάζες, μέσα κυρίως από την πείρα τους, ως συμπύκνωση του ταξικού συσχετισμού δυνάμεων και όχι ως όργανο, εργαλείο που είτε είναι προλεταριακό είτε αστικό γενικά και αόριστα. Τρίτο στοιχείο της παράδοσης της Β' Διεθνούς, το οποίο αμφισβητούσαν οι θέσεις του Λένιν για τα συνδικάτα, ήταν ο εργατισμός, ο οποίος, μιλώντας στο όνομα της εργατικής τάξης και της εξυπηρέτησης των συμφερόντων της, αναπαρήγαγε μια απλοϊκή πίστη για την ορθότητα των επιλογών της, οι οποίες υποτίθεται ότι εκφράζονταν με αλάθητο τρόπο από την πολιτική της πρωτοπορία, το κόμμα. Η αναβάθμιση του μορφωτικού και πολιτικού ρόλου των συνδικάτων εμπεριείχε τη δυνατότητα να διευρυνθούν τα όρια της άμεσης παρέμβασης των εργαζομένων στις κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις. Η διεύρυνση αυτή, χωρίς αναγκαστικά να έρχεται σε σύγκρουση με την καθοδηγητική παρέμβαση του κόμματος, αμφισβητούσε την απλοϊκή πίστη ότι το κόμμα, επειδή φέρει τον τίτλο του εργατικού, εκφράζει πάντοτε τα συμφέροντα της εργατικής τάξης με τις πολιτικές του αποφάσεις.

Η διαμάχη για την πολυτεχνική εκπαίδευση

Ενώ ακόμα η διαμάχη για τα συνδικάτα συνεχιζόταν, στις 24 Νοέμβρη του 1920, το Πολιτικό Γραφείο της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΡ(μπ), με πρωτοβουλία του Λένιν, συγκρότησε επιτροπή από τους Λουνατσάρσκι, Λίτκενς και Γκορμπουνόφ για να επεξεργαστεί το σχέδιο αναδιοργάνωσης του Λαϊκού Επιτροπάτου Παιδείας (ΛΕΠ)¹¹. Τελικά το σχέδιο κατάρτισε μόνο ο Λίτκενς. Ήταν ένα σχέδιο το οποίο απλοποιούσε σε μεγάλο βαθμό τη δομή του ΛΕΠ. Το χώριζε σε τρία τμήματα: Πολιτικής Εκπαίδευσης, Σχολικής Εκπαίδευσης και Ανώτατης-Τεχνικής Εκπαίδευσης. Το σχέδιο δεν ικανοποίησε τον Λένιν, ο οποίος το χαρακτήρισε τεχνητό και με γράμμα του προς τον Λαϊκό Επίτροπο Λουνατσάρσκι υποστήριξε ότι η δομή του ΛΕΠ πρέπει να περιλαμβάνει έξι και όχι μόνο τρία τμήματα: Προσχολικό, Σχολικό πρώτου βαθμού, Σχολικό δεύτερου βαθμού, Εξωσχολικό, Ανωτάτων Σχολών και Καλών Τεχνών¹². Στην ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΡ(μπ), στις 8 Δεκέμβρη της ίδιας χρονιάς, το σχέδιο αναδιοργάνωσης του Λίτκενς για το ΛΕΠ απορρίπτεται και ψηφίζεται σχέδιο του Λένιν.

Το πιο σημαντικό από τα σημεία τα οποία περιλαμβάνει το σχέδιο του Λένιν ήταν το εξής: «Να κριθεί καταρχήν απαραίτητη η συγχώνευση των σχολείων του 2ου βαθμού (ή των ανώτερων τάξεών τους) με την επαγγελματικοτεχνική μόρφωση με δύο απαραίτητους όρους: 1) υποχρεωτική διεύρυνση στα επαγγελματικοτεχνικά σχολεία των μαθημάτων γενικής μόρφωσης και κομμουνισμού, 2) άμεση εξασφάλιση και έμπρακτο πέρασμα στην πολυτεχνική μόρφωση, χρησιμοποιώντας για τη δουλειά αυτή κάθε ηλεκτρικό σταθμό και κάθε κατάλληλο εργοστάσιο. Η πραγματοποίηση της αναδιοργάνωσης αυτής να αναβληθεί μέχρι τη γενική αναδιοργάνωση»¹³. Με μια πρώτη ανάγνωση, το σημείο αυτό φαίνεται άσχετο με τα υπόλοιπα, τα οποία αφορούσαν διοικητικές διαδικασίες. Το γιατί ήταν αναγκαίο να περιληφθεί ένα σημείο ουσίας για τον χαρακτήρα της εκπαίδευσης σε ένα σχέδιο που αφορούσε τη διοικητική αναδιάρθρωση του ΛΕΠ έδειξε η Κρούπσκαγια, δώδεκα περίπου χρόνια μετά: «Ο Λένιν ανυπομονούσε για την καθυστέρηση της εφαρμογής της πολυτεχνικής μόρφωσης. Υπήρχαν στο Ναρκομπρός άνθρωποι που, απορρίπτοντας την πολυτεχνική μόρφωση, τάσσονταν υπέρ της μονοτεχνικής μόρφωσης, που απ' τα πρώτα κιόλας χρόνια προσανατολίζει τα παιδιά προς ένα επάγγελμα. Ακούγονταν απόψεις που αρνιούνταν τη δυνατότητα και την ανάγκη της πολυτεχνικής μόρφωσης στην ύπαιθρο. Στην Ουκρανία είχαν διαστρεβλώσει εντελώς αυτή την ιδέα. Ο Λένιν έκρινε πως χρειαζόταν μια διάσκεψη του κόμματος, στην οποία θα έκανα την εισήγηση πάνω στην πολυτεχνική μόρφωση»¹⁴.

Από τα προηγούμενα είναι φανερό ότι η επαγγελματική (μονοτεχνική) εκπαίδευση αποτελούσε τον αντίποδα της πολυτεχνικής, όσον αφορά το κρίσιμο ζήτημα της σύνδεσης του σχολείου με την εργασία τα πρώτα χρόνια της Σοβιετικής εξου-

σίας. Η επέκτασή της ευνοούσε την αναπαραγωγή του σχήματος γενική – επαγγελματική εκπαίδευση. Το ζήτημα είναι η σχέση των απόψεων που αναφέρει η Κρούπσκαγια, οι οποίες, στον ένα ή τον άλλο βαθμό, με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, αρνούνταν την πολυτεχνική εκπαίδευση όπως εφαρμόζοταν, έστω και ασθενικά στη Ρωσία (με βάση το νόμο για το Ενιαίο Σχολείο Εργασίας που παρέχει γενικές και πολυτεχνικές γνώσεις για όλους τους βασικούς κλάδους παραγωγής) με τις απόψεις για στρατιωτικοποίηση των συνδικάτων και της εργασίας τις οποίες εξέφραζε, κυρίως, ο Τρότσκι. Η κοινή βάση αυτών των απόψεων είναι θεωρητική. Ο εργατισμός είναι το θεωρητικό εκείνο στοιχείο από το οποίο εκκινούν και με βάση το οποίο αναπαράγονται, τόσο οι απόψεις της άρνησης του πολυτεχνικού σχολείου, όσο και οι απόψεις για τη στρατιωτικοποίηση των συνδικάτων και της εργασίας.

Η υπεραπλούστευση των εννοιών είναι φυσιογνωμικό χαρακτηριστικό της θεωρητικής αλυσίδας του εργατισμού. Το σχέδιο του Λίτκενς για την αναδιοργάνωση του Λαϊκού Επιτροπάτου Παιδείας είναι ένα σχέδιο διαποτισμένο από τη λογική της υπεραπλούστευσης των δομών. Στη θέση μιας δομής πέντε τμημάτων (Οργάνωσης, Εξωτερικό, Επιστημών και Ανωτάτων Σπουδών, Καλλιτεχνικό, Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης)¹⁵, πρότεινε μια τριμερή δομή (Πολιτικής εκπαίδευσης, Σχολικής εκπαίδευσης, Ανώτατης-Τεχνικής). Ακόμα κι αν θεωρηθεί ότι ταύτιζε απόλυτα το εξωτερικό τμήμα με την πολιτική εκπαίδευση και το τμήμα οργάνωσης ήταν περιττό, η μεταβολή που θα έφερνε αν ψηφιζόταν από την Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΡ(μπ) θα ήταν σημαντικότερη: Συνεπαγόταν την υποβάθμιση της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης και την αναβάθμιση της τεχνικής. Και μόνο η αναβάθμιση της τεχνικής εκπαίδευσης, χωρίς να εξεταστούν οι σχέσεις του εργατισμού με την τέχνη και τις επιστήμες, ο ρόλος των οποίων σαφώς υποβαθμιζόταν, δείχνει ότι το σχέδιο Λίτκενς συνδεόταν άμεσα με τις απόψεις που αρνούνταν την πολυτεχνική εκπαίδευση, αφού προσπαθούσε να κατοχυρώσει τις απόψεις εκείνες οι οποίες υποστήριζαν την επαγγελματική εκπαίδευση, μέσα από μια οργανωτική αλλαγή της δομής του ΛΕΠ.

Είναι σαφές ότι μια τέτοια οργανωτική αλλαγή, που θα σηματοδοτούσε τη στροφή του ΛΕΠ προς την επαγγελματική εκπαίδευση, θα βοηθούσε την ανάπτυξη των απόψεων για την εφαρμογή στην πράξη, σε πιο πλατιά κλίμακα, της επαγγελματικής εκπαίδευσης. Έτσι εξηγείται γιατί ο Λένιν αντιμετώπιζε το ζήτημα της επαγγελματικής εκπαίδευσης στο δικό του σχέδιο για την αναδιοργάνωση του ΛΕΠ. Το ζήτημα το είχε βάλει πρώτος ο Λίτκενς, προσπαθώντας να δημιουργήσει ευνοϊκούς οργανωτικούς όρους στο Λαϊκό Επιτροπάτο Παιδείας για την ισχυροποίηση της επαγγελματικής εκπαίδευσης και την υποβάθμιση της πολυτεχνικής. Ο Λένιν απαντούσε, αλλά με άμεσα πολιτικό τρόπο. Δεν περιοριζόταν να αναβάλλει απλώς τη συγχώνευση των δευτεροβάθμιων σχολείων με την επαγγελματική εκπαίδευση απορρίπτοντας παράλληλα το σχέδιο του Λίτκενς, αλλά έμπαινε στην ουσία του προ-

βλήματος, αποκτώντας ένα σχετικό πλεονέκτημα στην πάλη για την πρωτοβουλία των κινήσεων, ένα σχετικό πλεονέκτημα στη διαδικασία επίλυσης της αντίθεσης.

Το σχέδιο Λίτκενς, διαποτισμένο από τη λογική της υπεραπλούστευσης, φυσιογνωμικό χαρακτηριστικό του εργατισμού, σχετιζόταν με το κράτος από την άποψη του στόχου που ήθελε να προωθήσει (οργανωτική κατοχύρωση σε μια κρατική δομή, δηλαδή στο ΛΕΠ, της επαγγελματικής εκπαίδευσης), αλλά και με τη συνολικότερη αντίληψη της εργαλειακής χρήσης του κράτους, που είναι στοιχείο της ιδεολογικής αλυσίδας του εργατισμού. Αντιστοιχούσε ως απλουστευτικό σχήμα στην εργαλειακή χρήση των κρατικών εκπαιδευτικών μηχανισμών, η οποία στοχεύει άμεσα στη γρήγορη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων: Πολιτική εκπαίδευση/ Ανώτατη και Τεχνική/ Σχολική¹⁶. Και τα τρία τμήματα τα οποία πρότεινε ως βάση της δουλειάς του ΛΕΠ ήταν πολύ πιο άμεσα δεμένα με την ανάπτυξη της παραγωγής, όπως αυτή γινόταν αντιληπτή από τον Τρότσκι. Για τον τελευταίο, η στρατιωτικοποίηση των συνδικάτων, η καθαρά εργαλειακή χρήση τους ως μέρους του κρατικού μηχανισμού, ήταν το απλό σχήμα μέσα από το οποίο θα επιταχυνόταν η ανάπτυξη της παραγωγής, θα λύνονταν ως ένα μεγάλο βαθμό τα οικονομικά προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι μπολσεβίκοι. Για το σχέδιο Λίτκενς, η απλοποίηση των δομών του ΛΕΠ, μαζί με την ισχυροποίηση του ρόλου και της έκτασης της επαγγελματικής εκπαίδευσης, θα συνέβαλε στην αμεσότερη σύνδεση της εκπαίδευσης με την παραγωγή, θα λειτουργούσε υποβοηθητικά στην ανάπτυξη της παραγωγής, στην υλοποίηση των άμεσων καθηκόντων της οικονομικής ανάπτυξης.

Και ο Τρότσκι και ο Λίτκενς αντιμετώπιζαν το ζήτημα της ανάπτυξης της παραγωγής υπεραπλουστευμένα. Αυτή η υπεραπλουστευμένη αντιμετώπιση, προϊόν μιας πραγματικής κατάστασης (των τεράστιων οικονομικών αλλά και εκπαιδευτικών προβλημάτων) αλλά και της θεωρητικής παράδοσης της Β' Διεθνούς, οδηγούσε σε μια «οικονομική» προσέγγιση των προβλημάτων. Αυτή ακριβώς η υπεραπλουστευμένη «οικονομική» αντιμετώπιση των ζητημάτων θα αποτελέσει λίγο αργότερα τη βάση των κατηγοριών του Μπουχάριν και του Τρότσκι ενάντια στο Λένιν για «πολιτική» αντιμετώπιση του προβλήματος των συνδικάτων¹⁷. Κι από την άλλη μεριά, μια παρόμοια υπεραπλουστευμένη αντιμετώπιση των ζητημάτων θα αποτελέσει (στο 10ο Συνέδριο του ΚΚΡ(μπ)) τη βάση των κατηγοριών της Κολλοντάι (Εργατική Αντιπολίτευση) και πάλι ενάντια στο Λένιν για «μορφωτική» αντιμετώπιση του ίδιου επίμαχου προβλήματος¹⁸. Οι δυο διαμάχες που αναπτύσσονταν, η διαμάχη για τα συνδικάτα και η διαμάχη για την πολυτεχνική εκπαίδευση, ήταν συνδεδεμένες στενά μεταξύ τους, αν και είχαν διαφορετικό πολιτικό βάρος η κάθε μια στις συνθήκες του φθινοπώρου – χειμώνα του 1920-1921 για το μπολσεβίκικο κόμμα. Εκείνο το στοιχείο που τελικά θα έκρινε την έκβαση και των δύο πολιτικών μαχών που συνεχίζονταν, θα ήταν η ικανότητα του Λένιν να έρχεται σε ρήξη με τον οικονομισμό και τον εργατισμό που διαπότιζαν την παράδοση της Β' Διε-

θνούς. Κι αυτό θα φανεί λίγες μόνο μέρες μετά την ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΡ(μπ) (7-8 Δεκέμβρη του 1920).

Στο διάστημα που μεσολαβεί ανάμεσα στις 8 Δεκέμβρη και στις 31 Δεκέμβρη εκδηλώνεται η τελική επίθεση του Τρότσκι. Στις 25 του ίδιου μήνα, στο 8ο Συνέδριο των Σοβιέτ¹⁹, ο Τρότσκι παρουσιάζει δημόσια την πλατφόρμα του. Στις 30 Δεκέμβρη, ο Λένιν απαντά σε επίσης δημόσια συγκέντρωση, παρουσιάζοντας τις ολοκληρωμένες τελικές θέσεις του για τα συνδικάτα²⁰. Εκείνες τις μέρες, γράφει ένα σημείωμα πάνω στις θέσεις τις οποίες η Κρούπσκαγια περιλάμβανε στην εισήγηση που θα έκανε στη σύσκεψη, η οποία ετοιμαζόταν για τα ζητήματα της αναδιοργάνωσης του ΛΕΠ. Εδώ είναι αναγκαίο να παρατεθεί η συνέχεια της διήγησης της Κρούπσκαγια: «Εννοείται πως έδειξα στο Λένιν τις θέσεις μου, στις οποίες έκανε πολλές παρατηρήσεις κι έβαλε αυτή την υποσημείωση: 'Ιδιωτικό. Πρώτο σχέδιο. Να μην πάρει δημοσιότητα Θα επανέλθω'. Τώρα που η ζωή βάζει σε πρώτο πλάνο το καυτό αυτό πρόβλημα, με δική μου πρωτοβουλία, δημοσιεύτηκαν αυτές οι θέσεις. Μια και σήμερα μελετάμε όλα τα πρώτα σχέδια του Λένιν, κρίνω σκόπιμο να δώσω στη δημοσιότητα αυτό το ντοκουμέντο, που άλλοτε ήταν εμπιστευτικό. Απ' αφορμή μιαν αρρώστια, δεν έκανα την έκθεση. Ποιες ήταν οι παρατηρήσεις του Λένιν; Υπογράμμιζε την απόλυτη ανάγκη της πολυτεχνικής μόρφωσης. Σ' αυτήν έβλεπε ένα από τα μέσα που θα έδιναν τη δυνατότητα να χτιστεί μια αταξική κοινωνία. Επέμενε να υπογραμμιστεί αυτό μέσα στις θέσεις μου. Υπόδειχνε την ανάγκη να εισαχθεί χωρίς καθυστέρηση η πολυτεχνική μόρφωση. Εγώ έκανα κάποιες παρατηρήσεις σ' αυτούς που τάσσονταν υπέρ της μονοτεχνικής εκπαίδευσης. Φαίνεται (και δεν έχω πια τις θέσεις αυτές) ότι ήμουν υπέρ της συγχώνευσης του σχολείου μέσης εκπαίδευσης με το επαγγελματικό σχολείο της μεταρρύθμισης. Ο Λένιν τροποποίησε τη θέση αυτή: όχι όλοι οι μαθητές της μέσης σχολής, αλλά μονάχα οι μαθητές των 13-14 χρόνων κι ακόμη με την υπόδειξη και απόφαση των παιδαγωγών. Η συνδιάσκεψη του κόμματος καθόρισε την ηλικία αυτή στα 15 χρόνια»²¹.

Η διήγηση της Κρούπσκαγια είναι διαφωτιστική για το στόχο του Λένιν. Δείχνει ότι το βασικό στοιχείο που καθόριζε την πολιτική του ήταν η αντίληψη ότι το σχολείο στη μεταβατική πορεία της κοινωνίας προς τον κομμουνισμό έπρεπε να εξυπηρετεί όχι μόνο την τακτική, αλλά και τη στρατηγική της μετάβασης, ήταν μέσο για να χτιστεί η αταξική κοινωνία. Η υπεράσπιση της πολυτεχνικής εκπαίδευσης, η προσπάθεια περιορισμού της έκτασης που θα έπαιρνε η συγχώνευση της δεύτερης βαθμίδας του σχολείου με την επαγγελματική εκπαίδευση, ήταν αποτέλεσμα της άρνησης του Λένιν να υποτιμηθεί πολιτικά ο ρόλος του σχολείου στην εξυπηρέτηση της κομμουνιστικής στρατηγικής, να εκμηδενιστεί κάτω από το βάρος της αναγκαιότητας της τακτικής, η οποία είχε ενισχυθεί αποφασιστικά στις δύσκολες συνθήκες του 1920-1921. Οι αντίθετες απόψεις, οι οποίες ενίσχυαν απο-

φασιστικά τον τακτικό ρόλο του σχολείου (ανάπτυξη παραγωγικών δυνάμεων), οι απόψεις που στηρίζονταν στη δυσκολία των οικονομικών συνθηκών και την επιρροή της παράδοσης της Β' Διεθνούς, υποτιμούσαν το στρατηγικό ρόλο του σχολείου στη μετάβαση προς τον κομμουνισμό, υπερτονίζοντας τον τακτικό ρόλο του μέσα από την αναβάθμιση της επαγγελματικής εκπαίδευσης. Έκαναν δηλαδή ακριβώς το ίδιο λάθος με τον Τρότσκι, ο οποίος υποτιμούσε το στρατηγικό ρόλο των συνδικάτων (σχολεία διεύθυνσης, σχολεία κομμουνισμού) για να εξυπηρετήσει πιο αποτελεσματικά τον τακτικό (ανάπτυξη της παραγωγής με κάθε τρόπο, κυρίως με τη στρατιωτικοποίηση).

Η παρέμβαση του Λένιν στις θέσεις της Κρούπσκαγια αποτελούσε μια συγκεκριμένη προσπάθεια να δοθεί με επάρκεια πολιτική μάχη στη σύσκεψη που ετοιμαζόταν για τα ζητήματα της Παιδείας, στις 31 Γενάρη 1920, στην οποία τελικά η Κρούπσκαγια δεν πήρε μέρος. Το ότι η ίδια αναφέρει ότι ήταν τότε έντονα επηρεασμένη από τις απόψεις που υποστήριζαν την ισχυροποίηση της επαγγελματικής εκπαίδευσης σε βάρος της πολυτεχνικής, γι' αυτό και σκόπευε να περιοριστεί απλώς σε κάποιες παρατηρήσεις απέναντι σε εκείνους που υποστήριζαν τη μονοτεχνική εκπαίδευση, πιστοποιεί την ισχύ των απόψεων αυτών στη συγκεκριμένη συγκυρία, τη μεγάλη έκταση της επιρροής τους.

Η διήγηση, όμως, της Κρούπσκαγια, δεν είναι το ίδιο διαφωτιστική για το περιεχόμενο της παρέμβασης του Λένιν. Επικεντρώνεται σε ένα μόνο σημείο, που είναι βέβαια κρίσιμο, το ζήτημα της έκτασης που θα έπαιρνε η συγχώνευση της επαγγελματικής με τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και η συνεπακόλουθη υποβάθμιση της πολυτεχνικής εκπαίδευσης. Παραλείπει όμως άλλες πλευρές του σημειώματος-παρέμβασης του Λένιν, πολύ σημαντικές. Ο Λένιν στο σημείωμα-παρέμβαση στις θέσεις της Κρούπσκαγια, πρώτον, τόνιζε ότι έπρεπε «να προστεθούν 1-2 θέσεις για τη θεμελιακή σημασία της πολυτεχνικής μόρφωσης» σύμφωνα με τον Μαρξ και το πρόγραμμα του ΚΚΡ(μπ). Δεύτερον, υπογράμμιζε ότι έπρεπε: «Να πούμε καθαρά ότι σε καμιά περίπτωση δεν μπορούμε να παραιτηθούμε από τις αρχές και από την πραγματοποίηση τώρα αμέσως, στο μέτρο του δυνατού, της πολυτεχνικής ακριβώς μόρφωσης». Τρίτον, σημείωνε ότι αν και η συγχώνευση επαγγελματικής-δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (από τα 13-14 χρόνια με την υπόδειξη και απόφαση των παιδαγωγών) ήταν αποτέλεσμα της βαριάς οικονομικής κατάστασης, για να μην μετατραπούν οι επαγγελματικοτεχνικές σχολές απλώς σε βιοτεχνίες, έπρεπε «να καθοριστούν με ακρίβεια οι παρακάτω κανόνες: 1) Να αποφευχθεί η πρόωρη ειδίκευση, να εκπονηθούν οδηγίες για το ζήτημα αυτό, 2) Να επεκταθούν σε όλες τις επαγγελματικοτεχνικές σχολές τα μαθήματα γενικής μόρφωσης. Να συνταχθεί πρόγραμμα κατά έτη: (Αν δεν υπάρχουν ακόμη τέτοια προγράμματα, τότε ο Λουνάτσάρσκι θέλει κρέμασμα) Κομμουνισμός, Ιστορία γενικά, Ιστορία των επαναστάσεων, Ιστορία της επανάστασης του 1917, γεωγραφία, λογοτε-

χνία κ.τλ.». Τέταρτον, καθόριζε συγκεκριμένα, προσιτά βήματα προς την πολυτεχνική μόρφωση: α) επισκέψεις ηλεκτροσταθμών, διαλέξεις με πειράματα σ' αυτούς, σειρά πρακτικών εργασιών που μπορούσαν να γίνουν με τον ηλεκτρισμό, προγράμματα για ένα μάθημα ή κύκλο μαθημάτων, διαλέξεων σε ένα ή δύο μήνες β) επισκέψεις με τις ίδιες εκπαιδευτικές διαδικασίες σε καλά οργανωμένα σοβχόζ, γ) το ίδιο για τα καλά οργανωμένα εργοστάσια, δ) κινητοποίηση των μηχανικών, γεωπόνων, φυσικομαθηματικών για διαλέξεις περί εξηλεκτρισμού και πολυτεχνικής μόρφωσης, καθοδήγηση των πρακτικών εξασκήσεων και των ταξιδιών, ε) οργάνωση μικρών μουσείων πολυτεχνικής μόρφωσης, τρένων, πλοίων και ζ) οι τεχνίτες που θα έβγαιναν από τη δεύτερη βαθμίδα έπρεπε να έχουν «πλατιά γενική μόρφωση (να ξέρουν ένα minimum των βάσεων της άλφα ή της βήτα επιστήμης, να υποδειχτεί με ακρίβεια ποιων επιστημών), να είναι κομμουνιστές (να υποδειχτεί με ακρίβεια τι πρέπει να ξέρουν), να έχουν πολυτεχνικό ορίζοντα και να κατέχουν τις βάσεις (τα πρώτα στοιχεία) της πολυτεχνικής μόρφωσης, συγκεκριμένα: 1) τις βασικές έννοιες για τον ηλεκτρισμό (να καθοριστεί με ακρίβεια ποιες), 2) για την εφαρμογή του ηλεκτρισμού στη μηχανική βιομηχανία, 3) το ίδιο για τη χημική, 4) το ίδιο για το σχέδιο εξηλεκτρισμού, 5) να έχουν επισκεφτεί τουλάχιστον 1-3 φορές ηλεκτροσταθμό, εργοστάσιο, σοβχόζ, 6) να ξέρουν παρόμοιες ακριβώς γνώσεις για τις βάσεις της γεωπονίας κ.τλ. Να γίνει λεπτομερειακή επεξεργασία ενός μίνιμουμ γνώσεων (ο Γκρινγκό, όπως φαίνεται, το παράκανε μέχρι βλακείας, αρνούμενος την πολυτεχνική μόρφωση, ίσως εν μέρει και ο Γ. Σμιντ, να διορθωθεί αυτό)»²².

Το σημείωμα του Λένιν θα μπορούσε να αποτελέσει δέσμη κατευθυντήριων γραμμών για ένα ολοκληρωμένο αναλυτικό πρόγραμμα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Αποτελούσε μια προσπάθεια, ώστε στη σύσκεψη που θα γινόταν σε λίγες μέρες, η Κρούπσκαγια να μην έδινε τη μάχη μόνο πάνω στο ζήτημα της έκτασης της συγχώνευσης επαγγελματικής-δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Στο βαθμό που η συγχώνευση, στον ένα ή τον άλλο βαθμό, ήταν αναπόφευκτη, έπρεπε να δώσει μια μάχη για το περιεχόμενο της μόρφωσης που θα παρείχε αυτή η (ουσιαστικά) νέας μορφής βαθμίδα του εκπαιδευτικού μηχανισμού. Ο Λένιν προσπαθούσε να ολοκληρώσει την αρχική θέση την οποία είχε διατυπώσει στο σχέδιο του για την αναδιοργάνωση του ΛΕΠ στις 8 Δεκέμβρη⁽²²⁶⁾. Το γιατί είναι φανερό: η Κρούπσκαγια στη σύσκεψη που θα γινόταν στις 31 Δεκέμβρη έπρεπε να παρουσιάσει μια εισήγηση, η οποία, χάρη στην τεκμηρίωση των θέσεων της στη βάση των αντιλήψεων του Μαρξ και του προγράμματος του ΚΚΡ(μπ), θα μπορούσε να είναι απρόσβλητη θεωρητικά και πολιτικά. Επίσης, χάρη στην ολοκληρωμένη επεξεργασία των πρακτικών προτάσεων που θα περιείχε για το περιεχόμενο της μόρφωσης την οποία θα παρείχε η βαθμίδα που θα προέκυπτε από τη συγχώνευση επαγγελματικής-δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, να μην μπορούσε να αμφισβητηθεί από απόψεις που ίσως θα την κατηγορούσαν για αφηρημένο χαρακτήρα και θεωρητικολογία.

Επειδή ακριβώς η Κρούπσκαγια θα είχε να αντιμετωπίσει μια δύσκολη κατάσταση στη σύσκεψη, ο Λένιν προσπαθεί να εξοπλίσει την εισήγηση της θεωρητικά (Μαρξ), πολιτικά (πρόγραμμα ΚΚΡ(μπ)), αλλά κυρίως πρακτικά, γιατί οι απόψεις οι οποίες υποστηρίζουν την ισχυροποίηση της επαγγελματικής εκπαίδευσης έχουν μαζί τους έναν ισχυρό σύμμαχο: τη δυσχερή οικονομική κατάσταση εκείνης της εποχής. Γι' αυτό ο Λένιν είναι ιδιαίτερα αναλυτικός στην αξιοποίηση του στοιχείου του εξηλεκτρισμού από μορφωτική άποψη. Εφόσον ο εξηλεκτρισμός, όπως εκτιμούσε εκείνη την εποχή, μπορεί να δώσει μια αποφασιστική οικονομική ώθηση, μπορεί επίσης να αποδυναμώσει αποτελεσματικά τα πιθανά αντίπαλα επιχειρήματα για στροφή στην επαγγελματική εκπαίδευση και να περιορίσει την έκταση της αναγκαστικής, λόγω των δύσκολων οικονομικών συνθηκών, συγχώνευσης επαγγελματικής-δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης⁽²²⁷⁾. Όμως, η αναλυτικότητα της περιγραφής των πρακτικών προτάσεων που σχετίζονται με το περιεχόμενο της νέας μορφής βαθμίδας επαγγελματικής-δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, έχει και έναν άλλο στόχο, πολύ σημαντικότερο. Να κατοχυρώσει τέτοια φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά στη δεύτερη εκπαιδευτική βαθμίδα, που να την κάνουν περισσότερο να τείνει προς τη λογική του νόμου του Οκτώβρη 1918, παρά προς μια τυπική επαγγελματική εκπαίδευση.

Οι όροι που θέτει ο Λένιν ως προϋπόθεση για τη συγχώνευση που θα γίνει είναι τέτοιοι, ώστε να οδηγούν σε μια σύνδεση γενικών, πολυτεχνικών και επαγγελματικών μαθημάτων. Η αναφορά την οποία κάνει στον Λουνατσάρσκι, ο οποίος «θέλει κρέμασμα» αν δεν είχε καταρτίσει ετήσιο πρόγραμμα μαθημάτων για τη νέα βαθμίδα, για τις γενικές γνώσεις που θα παρέχονται σ' αυτήν, είναι χαρακτηριστική. Η αναφορά σχετικά με το τι σημαίνει πολυτεχνικός ορίζοντας και κατοχή των βάσεων της πολυτεχνικής μόρφωσης (εξηλεκτρισμός γενικά, εξηλεκτρισμός στη μηχανική και τη χημική βιομηχανία, σχέδιο εξηλεκτρισμού, βάσεις γεωπονίας) είναι χαρακτηριστική, επίσης, για την παραπάνω σύνδεση. Η πολιτική που προωθεί ο Λένιν, είναι η εξής: οι ίδιοι οι όροι που θέτει για τη συγχώνευση, δευτεροβάθμιας-επαγγελματικής εκπαίδευσης αμφισβητούν την ουσία της, τη στροφή στην επαγγελματική εκπαίδευση. Λειτουργούν στην κατεύθυνση της μετατροπής μιας νέας βαθμίδας, όπου θα κυριαρχούσαν οι επαγγελματικές γνώσεις, σε μια βαθμίδα με διαφορετικό περιεχόμενο. Έτσι, αυτή η βαθμίδα θα βρίσκεται υπό αμφισβήτηση και πολύ ευκολότερα θα μπορεί να μεταβληθεί ξανά στο μέλλον. Προσπαθώντας να δώσει μια διαφορετική κατεύθυνση στο περιεχόμενο που θα έχει η νέα βαθμίδα, από τη μια μεριά σκοπεύει να μην αποδιαιρρώσει η συγχώνευση της επαγγελματικής-δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε μεγάλο βαθμό τη σύνδεση τακτικής-στρατηγικής που κατοχύρωσε το Ενιαίο Σχολείο Εργασίας. Από την άλλη μεριά, έχει ως στόχο να είναι εύκολη η μελλοντική μεταβολή της νέας βαθμίδας.

Στο σημείωμα του Λένιν υπάρχουν, εκτός από τον Λουνατσάρσκι, δύο ακόμα σημαντικές ονομαστικές αναφορές: ο Γκρινγκό και ο Σμιντ. Πρώην ηγετικό στέλε-

χος του κόμματος των μποροντμπιστών, ο Γκρινγκό εντάχθηκε στο Κομμουνιστικό Κόμμα της Ουκρανίας και ήταν Λαϊκός Επίτροπος Παιδείας στην Ουκρανία²³. Γενικά, ήταν αντίθετος στη λογική των σχεδίων που προωθούσε ο Λουνατσάρσκι²⁴.

Ο Σμιντ, τότε αντιπρόεδρος της Γενικής Διεύθυνσης επαγγελματικής εκπαίδευσης, υποστήριζε ότι «τα συμφέροντα της παραγωγής, τα συμφέροντα της οικοδόμησης της οικονομίας, απαιτούν επιτακτικά τη μείωση των χρόνων διδασκαλίας στα λεγόμενα σχολεία γενικής μόρφωσης, που στην πράξη είναι καθαρά σχολεία μόρφωσης στα λόγια, και το πέρασμα στη συγκεκριμένη, εξειδικευμένη εκπαίδευση, όσο το δυνατό νωρίτερα»²⁵. Και όσον αφορά την πολυτεχνική εκπαίδευση, τον Οκτώβρη του 1920: «Μάλιστα, στον Μαρξ βρίσκεται μια φράση σύμφωνα με την οποία η επαγγελματική εκπαίδευση πρέπει να παραχωρήσει τη θέση της στην πολυτεχνική εκπαίδευση, αλλά αν υποθέσουμε ότι σε αυτό το πρόβλημα, για κείνον δευτερεύον, ο Μαρξ λάθεψε, δεν θα μειωθεί γι' αυτό η αίγλη του ή ο θαυμασμός μας απέναντί του»²⁶.

Εκείνο που είναι αξιοσημείωτο σ' αυτή τη διπλή ονομαστική αναφορά, με την οποία τελειώνει το σημείωμα του Λένιν, είναι το καθήκον που θέτει στην Κρούπσκαγια: «Να διορθωθεί αυτό». Ο Λένιν εκτιμά πως τόσο η «βλακεία» του Γκρινγκό, όσο και η «εν μέρει βλακεία» του Σμιντ μπορούν να διορθωθούν. Τρεις ονομαστικές αναφορές, δύο εκτιμήσεις για πρόσωπα που μπορούν να διαμορφώσουν τους συσχετισμούς στην επικείμενη σύσκεψη. Ο Λουνατσάρσκι, που αν δεν υπάρχουν προγράμματα γενικής μόρφωσης για την υπό συγχώνευση επαγγελματική-δευτεροβάθμια εκπαίδευση «θέλει κρέμασμα», αν δηλαδή δεν δημιούργησε όρους στην κατεύθυνση του να δοθεί άλλο περιεχόμενο από τη στενή επαγγελματική κατάρτιση στη νέα βαθμίδα, δεν κάνει καλά αυτό που θα έπρεπε να κάνει ως από θέση σύμμαχος στο συγκεκριμένο ζήτημα (πολυτεχνική ή επαγγελματική εκπαίδευση). Ο Γκρινγκό και ο Σμιντ, λόγω των θέσεών τους, στο ίδιο ζήτημα είναι αντίθετοι στην πολιτική του Λένιν, αυτό πρέπει να διορθωθεί, είναι εν δυνάμει σύμμαχοι, αλλά και πιθανοί αντίπαλοι. Όμως έτσι, λείπει κάτι στο σκηνικό της σύσκεψης. Οι πόλοι της αντίθεσης, που με την ισχύ των επιχειρημάτων τους, θα καθορίσουν τη θέση των ενδιάμεσων δυνάμεων. Ο ένας πόλος υπονοείται σαφέστατα, είναι η Κρούπσκαγια. Αυτή θα πρέπει να σηκώσει το βάρος της αντιπαράθεσης, γι' αυτό ο Λένιν προσπαθεί να την εξοπλίσει από κάθε άποψη. Ο άλλος πόλος δεν αναφέρεται πουθενά αλλά είναι εμφανής, τόσο από το περιεχόμενο, όσο και από το στόχο του σημειώματος: είναι ο Λίτκενς, αυτός που προσπάθησε να κατοχυρώσει οργανωτικά τη στροφή στην επαγγελματική εκπαίδευση με το σχέδιο για την αναδιοργάνωση του ΛΕΠ.

Η υποσημείωση του Λένιν στο σημείωμα προς την Κρούπσκαγια: «Ιδιωτικό. Πρώτο σχέδιο. Να μην πάρει δημοσιότητα, Θα επανέλθω», σχετίζεται με την τακτική που πρέπει να ακολουθηθεί ως τη σύσκεψη της 31ης Δεκεμβρη. Το σημείω-

μα, δηλαδή ο θεωρητικός-πολιτικός-πρακτικός εξοπλισμός και η τακτική προσέλευσης των εν δυνάμει συμμάχων πρέπει να μην ανακοινωθεί, ο αντίπαλος πόλος πρέπει να αιφνιδιαστεί. Το «Θα επανέλθω» και το «Πρώτο σχέδιο» σχετίζεται με την ανεπαρκή ενημέρωση του Λένιν για τα ζητήματα γύρω από τα οποία θα δοθεί η μάχη στη σύσκεψη. Δεν ήταν ασφαλώς τυχαίο ότι στην τελική φάση της διαμάχης, ένα μήνα περίπου αργότερα, θα ζητήσει και θα πάρει από το ΛΕΠ υλικά για τα ζητήματα της επαγγελματικής εκπαίδευσης και το Ενιαίο Σχολείο Εργασίας²⁷.

Παρά το σχεδιασμό τακτικής και την πολιτική προετοιμασία του Λένιν, η σύσκεψη που πραγματοποιείται στις 31 Δεκέμβρη 1920-4 Γενάρη 1921, ήταν ένας θρίαμβος για τις απόψεις του Λίτκενς. Η θεματολογία της είναι εύγλωττη για την πολιτική κυριαρχία του στην προετοιμασία της: κοινωνική διαπαιδαγώγηση, μεταρρύθμιση της μεθόδου διδασκαλίας, καθήκοντα της επαγγελματικής εκπαίδευσης²⁸. Κι αν ακόμα το πρώτο θέμα, με τη γενικότητά του, δεν έδινε τη δυνατότητα για κριτικές ενάντια στον Λουνατσάρσκι σχετικά με αστικές-φιλελεύθερες αντιλήψεις και υπερβολική χρήση της διανόησης, που ήταν από παλιότερα διαδεδομένες πλατιά²⁹ στο ΚΚΡ(μπ) και είχαν ενισχυθεί μετά τη στάση του στο Συνέδριο της Προλετκούλτ τον Οκτώβρη του 1920, το δεύτερο θέμα έθετε υπό συζήτηση τη μέθοδο διδασκαλίας, η οποία σχετιζόταν άμεσα, όπως ισχύει για κάθε παιδαγωγική μέθοδο, με τους σκοπούς (πρωταρχικά) και το περιεχόμενο του Ενιαίου Σχολείου Εργασίας που παρέχει γενικές και πολυτεχνικές γνώσεις για όλους τους βασικούς κλάδους παραγωγής. Όσο για το τρίτο θέμα, η παρουσία του στην ημερήσια διάταξη ήταν το αποτέλεσμα της πρωτοβουλίας των κινήσεων που είχε ο Λίτκενς στην αμέσως προηγούμενη περίοδο.

Η απουσία της Κρούπσκαγια λόγω αρρώστιας (στο βαθμό βέβαια που θα αποδεχόταν τις θέσεις του σημειώματος του Λένιν και θα αναπροσανατόλιζε τη στάση της) ήταν καθοριστική στη σύσκεψη. Ο Λουνατσάρσκι έριξε το βάρος των προσπαθειών του στο να υποστηρίξει την ερμηνεία των προβλημάτων της εκπαίδευσης στη βάση των τεράστιων οικονομικών δυσχερειών που αντιμετώπιζε το ΛΕΠ. Μια τέτοια πολιτική δεν μπορούσε να επηρεάσει τη συγκεκριμένη σύνθεση της σύσκεψης, στην οποία έντονη ήταν η παρουσία της Κομμουνιστικής Νεολαίας, του Λαϊκού Επιτροπάτου της Ουκρανίας και των επικεφαλής των τμημάτων του ΛΕΠ. Είναι σαφές ότι η σύνθεση αυτή ευνοούσε την άποψη του Λίτκενς, ο οποίος μαζί με τον Γκρινγκό συμμετείχαν και στο προεδρείο, όπου βρίσκονταν και οι Λουνατσάρσκι, Ζηνόβιεφ, Λιλίνα. Πολύ περισσότερο, η συγκεκριμένη σύνθεση της σύσκεψης δεν θα μπορούσε να ταχθεί υπέρ μιας άποψης απλά απολογητικής, η οποία δεν περιείχε τον πολιτικό, θεωρητικό και πρακτικό εξοπλισμό του σημειώματος του Λένιν. Ο Γκρινγκό επιτέθηκε στο Λουνατσάρσκι κατηγορώντας τον για ιρασιοναλισμό και έτσι βοήθησε να ανοίξει ο δρόμος για την επικράτηση των απόψεων του Λίτκενς³⁰.

Οι αποφάσεις της σύσκεψης ήταν το επακόλουθο της θεματολογίας, της σύνθεσής της και του είδους της αντιπαράθεσης που αναπτύχθηκε σ' αυτήν. Η σύσκεψη ψήφισε το σχέδιο αναδιοργάνωσης του ΛΕΠ που πρότεινε ο Λίτκενς και ο Λένιν παρενέβη για να καθυστερήσει η εφαρμογή της απόφασης της σύσκεψης μέχρι να εξεταστεί από την Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΡ(μπ)³¹. Επίσης η σύσκεψη ψήφισε την ηλικία που οι μαθητές θα άρχιζαν την παρακολούθηση της νέας βαθμίδας (συγχώνευση επαγγελματικής-δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης) στα 15 χρόνια.

Η παρέμβαση του Λένιν για την αναστολή της εφαρμογής των αποφάσεων της σύσκεψης ήταν και η τελευταία του αμυντική κίνηση. Η κυριαρχία της άποψής του για τα συνδικάτα (μετά την απόφαση της Κομματικής Επιτροπής Μόσχας στις 18 Γενάρη 1921, όπου οι συσχετισμοί ήταν ως τότε ευνοϊκοί για τους Τρότσκι-Μπουχάριν)³² ήταν σαφέστατη. Το 10ο Συνέδριο του ΚΚΡ(μπ) που θα γινόταν το Μάρτη του 1921 απλά θα την επισφράγιζε. Ήταν επόμενο ότι ο Λένιν θα κατοχύρωνε αυτή τη νίκη και στο χώρο της εκπαίδευσης. Η συνάρτηση των δύο αντιπαράθεσεων (για τα συνδικάτα και για την πολυτεχνική εκπαίδευση) ήταν άμεση, το ίδιο θα ήταν και η έκβαση της πάλης, ιδιαίτερα αφού το πολιτικό βάρος της πρώτης αντιπαράθεσης ήταν μεγαλύτερο.

Την επόμενη μέρα ακριβώς από την 25η του Γενάρη 1921, που ο Λένιν τελειώνει το γράψιμο του τελευταίου κειμένου του για τα συνδικάτα με τον εύγλωττο τίτλο: «Ακόμη μια φορά για τα συνδικάτα για την τρέχουσα στιγμή και τα λάθη των σ.σ. Τρότσκι και Μπουχάριν»³³, η ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΡ(μπ) συζητά ξανά το ζήτημα του ΛΕΠ και συγκροτεί επιτροπή με επικεφαλής το Λένιν για να επεξεργαστεί το σχέδιο της γενικής αναδιοργάνωσης του.

Ο Λένιν, όπως προαναφέρθηκε, ζητά υλικά για την επαρκέστερη ενημέρωσή του σε νόμους που αφορούν την επαγγελματική εκπαίδευση και το Ενιαίο Σχολείο Εργασίας. Στις 30, 31 Γενάρη και 2 Φλεβάρη 1921, η επιτροπή συνεδριάζει με πρόεδρο το Λένιν. Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει είναι εξαιρετικά σημαντικό: η αναδιοργάνωση του ΛΕΠ δεν πρέπει να περιοριστεί στην ψήφιση κανονισμού λειτουργίας του, δεν μπορεί να είναι δηλαδή μόνο διοικητική αναδιοργάνωση (όπως την έβλεπε ο Λίτκενς με το σχέδιο που απορρίφθηκε στις 8 Δεκέμβρη από την Κεντρική Επιτροπή), αλλά είναι ανάγκη να δοθούν και πολιτικές θέσεις που θα προσανατολίζουν τους κομμουνιστές-στελέχη του Λαϊκού Επιτροπάτου Παιδείας στη διόρθωση των λαθεμένων αποφάσεων της κομματικής σύσκεψης της 31 Δεκέμβρη 1920-4 Γενάρη 1921. Με πρόταση του Λένιν, το Πολιτικό Γραφείο της Κεντρικής Επιτροπής στις 2 Φλεβάρη παραχωρεί το δικαίωμα στην επιτροπή να δώσει εξ' ονόματος της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΡ (μπ) οδηγίες στο συμβούλιο του ΛΕΠ³⁴. Οι οδηγίες αυτές δημοσιεύονται στην εφημερίδα *Πράβντα* στις 5 Φλεβάρη, γραμμένες από τον Λένιν³⁵. Δύο μέρες αργότερα, υποστηρίζει αναλυτικότερα τις ίδιες οδηγίες με άρθρο του στην *Πράβντα*, το οποίο δημοσιεύεται στις 9 Φλεβάρη 1921³⁶.

Είναι χαρακτηριστικό για τη σύνδεση των δύο διαμαχών (για τα συνδικάτα και για την εκπαίδευση) το χρονικό σημείο της έναρξης των επιθετικών πολιτικών κινήσεων του Λένιν στο χώρο της εκπαίδευσης. Αναλαμβάνει ο ίδιος την προεδρία της επιτροπής ακριβώς την επόμενη μέρα της ολοκλήρωσης του τελευταίου του άρθρου για τα συνδικάτα. Μέσα σε 15 μέρες περίπου έχει ενημερωθεί επαρκέστερα από την εποχή που έγραψε το σημείωμα για τις θέσεις της Κρούπσκαγια, έχει συνεδριάσει 3 φορές με την επιτροπή, έχει πάρει τη συγκατάθεση από το Πολιτικό Γραφείο για το δικαίωμα της επιτροπής να απευθύνει οδηγίες εξ' ονόματος της Κεντρικής Επιτροπής προς τα στελέχη του ΛΕΠ, έχει γράψει αυτές τις οδηγίες και ένα μεγάλο άρθρο που τις υποστηρίζει. Ο γρήγορος ρυθμός των οργανωτικών και πολιτικών του κινήσεων δεν μπορεί να εξηγηθεί από την εξέλιξη των αντιθέσεων. Η νίκη του στη διαμάχη για τα συνδικάτα είναι ήδη εξασφαλισμένη και έχει αδρανοποιήσει πολιτικά κάθε κίνηση των αντιπάλων απόψεων στο χώρο της εκπαίδευσης. Παρ' όλα αυτά, ο Λένιν βιάζεται.

Η βιασύνη εξηγείται μόνο στη βάση του περιεχομένου των οδηγιών και του άρθρου το οποίο τις υποστηρίζει. Τα συγκεκριμένα κείμενα κλείνουν ουσιαστικά μια περίοδο και ανοίγουν μια καινούργια για την εξέλιξη της πολιτικής του Λένιν, πάνω στα ζητήματα της εκπαίδευσης. Το άρθρο «Σχετικά με τη δουλειά του Λαϊκού Επιτροπάτου Παιδείας» ξεκινά με τη διόρθωση ενός τυπογραφικού λάθους της *Πράβντα* στη δημοσίευση των οδηγιών της Κεντρικής Επιτροπής προς τους κομμουνιστές-στελέχη του ΛΕΠ. Αντί πολυτεχνική μόρφωση είχε γραφτεί πολιτική μόρφωση. Το ότι ο Λένιν δεν παραλείπει να το διορθώσει, δεν το θεωρεί ασήμαντο, δείχνει όχι μόνο την επιμονή του στην πολυτεχνική μόρφωση, αλλά και την πρόθεσή του να καταστήσει τη νέα πολιτική που εγκαινιάζει σαφέστατη. Ο καιρός που η πολιτική μόρφωση των μαζών αμφισβητούσε την προτεραιότητα της μόρφωσης με προσανατολισμό στα οικονομικά-διοικητικά ζητήματα της κρατικής οικοδόμησης, των περιόδων κατά τις οποίες τροποποιούνταν η γενική πολιτική του Απρίλη του 1918, το κόμμα αναβαθμιζόταν και αυτή η αναβάθμιση επηρέαζε το περιεχόμενο της μορφωτικής πολιτικής του, έχει περάσει οριστικά. Η ήττα των δυνάμεων που στήριζαν την ανάπτυξή τους στην αναβάθμιση του ρόλου του κόμματος, φαινόταν οριστική μετά τη διαμάχη για τα συνδικάτα.

Αμέσως μετά ο Λένιν συνεχίζει με μια οξύτατη επίθεση εναντίον της κομματικής σύσκεψης στην οποία είχε κυριαρχήσει η άποψη του Λίτκενς (31 Δεκέμβρη 1920-4 Γενάρη 1921): λαθεμένη τοποθέτηση του ζητήματος της επαγγελματικής μόρφωσης, τάση για γενικές κρίσεις και αφηρημένα συνθήματα, εντελώς απαράδεκτη άγνοια του προγράμματος του ΚΚΡ(μπ), αφθονία μνηστήρων «κομμουνιστικής καθοδήγησης» στο ΛΕΠ. Η κατάσταση αυτή πρέπει να αλλάξει ριζικά: «Φτάνει το παιχνίδι των γενικών συζητήσεων και της δήθεν θεωρητικοποίησης! Όλο το κέντρο βάρους της δουλειάς πρέπει να μεταφερθεί στο έργο του υπολογισμού και του

ελέγχου της πρακτικής πείρας στο έργο της συστηματικής χρησιμοποίησης των υποδείξεων αυτής της πείρας. Όσο και αν έχουμε λίγους ανθρώπους ικανούς, μορφωμένους και έμπειρους στην παιδαγωγική πρακτική, ωστόσο, είναι αναμφισβήτητο ότι έχουμε. Εμείς πάσχουμε από το ότι δεν ξέρουμε να τους βρούμε, να τους τοποθετήσουμε στην κατάλληλη καθοδηγητική θέση, από το ότι δεν ξέρουμε να μελετάμε μαζί τους την πρακτική πείρα της σοβιετικής οικοδόμησης»³⁷.

Για το ποια είναι η έννοια των ειδικών στο ΛΕΠ, ο Λένιν είναι σαφέστατος: «Όλο το Κόμμα, που γνωρίζει καλά και το σ. Λουνατσάρσκι και το σ. Ποκρόβσκι δεν αμφιβάλλει φυσικά πως και οι δύο τους είναι, από την πλευρά που αναφέραμε, ένα είδος ειδικοί στο Λαϊκό Επιτροπάτο Παιδείας. Για όλα τα άλλα στελέχη δεν μπορεί να υπάρχει τέτοια ειδικότητα. Ειδικότητα όλων των άλλων στελεχών πρέπει να είναι η ικανότητα να οργανώνουν την προσέλκυση των ειδικών-παιδαγωγών στη δουλειά, να πραγματοποιήσουν τη σωστή οργάνωση της δουλειάς τους, να χρησιμοποιούν συστηματικά τις υποδείξεις της πρακτικής πείρας»³⁸.

Είναι μια αναφορά που ξεκαθαρίζει το ζήτημα της εξουσίας του Λουνατσάρσκι και του Ποκρόβσκι. Ο Λουνατσάρσκι ασκεί τη γενική καθοδήγηση, ο Ποκρόβσκι, σαν αναπληρωτής του Λαϊκού Επιτρόπου, ασκεί επίσης γενική καθοδήγηση και ειδικότερη στα επιστημονικά ζητήματα, στα ζητήματα του Μαρξισμού³⁹. Με δεδομένο ότι ο Ποκρόβσκι υποστήριζε την άποψη του Λουνατσάρσκι στην αντίθεση που είχε εμφανιστεί το 1918 για το νόμο που κατοχύρωνε το Ενιαίο Σχολείο Εργασίας και με επίσης δεδομένο ότι στη συνέχεια δεν είχε έρθει σε αντίθεση με το Λουνατσάρσκι για το ζήτημα της αναδιοργάνωσης του ΛΕΠ και την ισχυροποίηση της επαγγελματικής εκπαίδευσης, είναι προφανές ότι η ανάδειξη των Λουνατσάρσκι-Ποκρόβσκι σε καθοδηγητικό δίδυμο δεν είναι αποτέλεσμα μόνο των ικανοτήτων τους. Πρόκειται σαφώς για μια πολιτική επιλογή που σημαίνει υποβάθμιση των υπολοίπων στελεχών του ΛΕΠ σε στελέχη που θα έχουν ως κύριο καθήκον την προσέλκυση ειδικών-παιδαγωγών. Η έκφραση του Λένιν για «αφθονία μνηστήρων κομμουνιστικής καθοδήγησης» στο ΛΕΠ δεν αφήνει καμιά αμφιβολία. Οι μνηστήρες παραμερίζονται, την καθοδηγητική εξουσία την έχουν από δω και πέρα οι Λουνατσάρσκι-Ποκρόβσκι. Ο Λίτκενς και τα υπόλοιπα στελέχη που αμφισβήτησαν την εξουσία τους, ιδιαίτερα στο χρονικό διάστημα της διαμάχης για την επαγγελματική εκπαίδευση, πρέπει να αναθεωρήσουν τη δική τους στάση (όπως φαίνεται ότι έκανε μετά τη σύσκεψη της 31 Δεκέμβρη 1920-4 Γενάρη 1921 ο Γκρινγκό, του οποίου το άρθρο για την πολυτεχνική εκπαίδευση στο περιοδικό του 8ου Συνεδρίου του Σοβιέτ που εκδόθηκε στις 10 Γενάρη – δηλαδή μετά την κρίσιμη σύσκεψη που τελείωσε στις 4 του ίδιου μήνα– επαινεί ο Λένιν, όπως και το άρθρο του Λουνατσάρσκι στο ίδιο περιοδικό)⁴⁰. Ο Λίτκενς από εδώ και στο εξής θα περιοριστεί σε διοικητικά καθήκοντα, αντιμετωπίζοντας συχνά σκληρή κριτική από το Λένιν⁴¹.

Εκτός όμως από την κατοχύρωση σε οργανωτικό επίπεδο των αποτελεσμάτων της διαμάχης που προηγήθηκε, ο Λένιν, με το άρθρο του στην *Πράβντα*, κατοχυρώνει και την πολιτική που υποστήριξε στο προηγούμενο διάστημα. Η επιμονή του στην προσέλευση-αξιοποίηση των ειδικών στο χώρο της εκπαίδευσης έχει σαφή στόχο: «Ο κομμουνιστής-καθοδηγητής, που διόρθωσε τα προγράμματα διδασκαλίας των παιδαγωγών-πρακτικών, που έγραψε ένα καλό διδακτικό εγχειρίδιο, που πέτυχε μια έστω και ασήμαντη, μα εφαρμοσμένη στην πράξη βελτίωση του περιεχομένου της δουλειάς, των συνθηκών δουλειάς, δέκα, εκατό, χιλίων ειδικών παιδαγωγών – να, αυτός είναι ένας πραγματικός καθοδηγητής. Ενώ ο κομμουνιστής που συζητάει για καθοδήγηση και δεν ξέρει να προσαρμόσει τους ειδικούς στην πρακτική δουλειά, δεν ξέρει να τους κάνει να πετύχουν στην πράξη, δεν ξέρει να χρησιμοποιήσει την πρακτική πείρα εκατοντάδων και εκατοντάδων δασκάλων, αυτός ο κομμουνιστής δεν αξίζει τίποτε»⁴².

Η πολιτική την οποία κατοχυρώνει ο Λένιν, μέσα από την επιμονή στην αξιοποίηση των παιδαγωγών, είναι πρώτα απ' όλα η πολιτική του Ενιαίου Σχολείου Εργασίας, που παρέχει γενικές και πολυτεχνικές γνώσεις για όλους τους βασικούς κλάδους παραγωγής, του σχολείου του νόμου του Οκτώβρη 1918. Το κύριο ζήτημα είναι η πρακτική πείρα, η οποία όμως δεν είναι γενική και αόριστη, αλλά προκύπτει μέσα από την πρακτική εφαρμογή των αρχών αυτού του τύπου του σχολείου που είναι κατοχυρωμένος νομοθετικά και εφαρμόζεται γενικά, αν και με μεγάλες ελλείψεις και αδυναμίες. Με βάση τους στόχους, τη δομή, το περιεχόμενο, τις μεθόδους αυτού του τύπου του σχολείου η πρακτική πείρα θα διορθώσει τις επιμέρους αδυναμίες, τις ελλείψεις. Η διαδικασία την οποία προτείνει ο Λένιν για την αξιοποίηση της πρακτικής πείρας, δεν επιτρέπει ουσιαστικές αποκλίσεις: «Πρέπει τα τοπικά στελέχη να ανταλλάσσουν την σχετική πείρα τους και να βοηθήσουν το Κόμμα να αναδείξει υποδειγματικά κυβερνεία ή νομούς ή περιφέρειες ή εκπαιδευτικά ιδρύματα ή υποδειγματικούς παιδαγωγούς που πέτυχαν καλά αποτελέσματα σε σχετικά στενή, τοπική ή ειδική κλίμακα. Στηριζόμενοι σ' αυτές τις εξακριβωμένες πια από την πρακτική επιτεύξεις, πρέπει να προωθούμε τη δουλειά, πλατύνοντας –ύστερα από κατάλληλο έλεγχο– την τοπική πείρα ως τις διαστάσεις πανρωσικής πείρας, μεταθέτοντας τους ταλαντούχους ή και απλώς ικανούς παιδαγωγούς σε πιο υπεύθυνες θέσεις, με πιο ευρύ τομέα δράσης κ.τλ.»⁴³.

Δεν επιτρέπει ουσιαστικές αποκλίσεις, γιατί είναι μια διαδικασία που εμποδίζει τις γρήγορες μεταβολές, μια διαδικασία με μεγάλη χρονική διάρκεια. Η τοπική πείρα πρέπει να αναδείξει υποδείγματα εφαρμογής σε μια κλίμακα η οποία ξεκινά από έναν παιδαγωγό ή ένα ίδρυμα και φτάνει ως τα κυβερνεία. Τα παραδείγματα, αφού ελεγχθούν (προφανώς από την ηγεσία του ΛΕΠ), θα μπορέσουν να εφαρμοστούν σε πανρωσική κλίμακα. Είναι μια διαδικασία σαφώς μακρόχρονη και ελεγχόμενη. Με βάση μια τέτοια διαδικασία είναι πολύ δύσκολο να αλλάξει ριζικά

και άμεσα ο τύπος του σχολείου που υποστηρίζει ο Λένιν. Αντίθετα, είναι μια διαδικασία η οποία έχει ως στόχο την πληρέστερη και καλύτερη εφαρμογή του νόμου του Οκτώβρη του 1918.

Οι διαμάχες για τα συνδικάτα και την πολυτεχνική εκπαίδευση απέδειξαν ότι το μπολσεβίκικο κόμμα δεν ήταν τόσο ισχυρό όσο φαινόταν με τις νίκες στα μέτωπα των πολεμικών συγκρούσεων. Ως αποτέλεσμα των αντιφάσεων της συνολικής πολιτικής του άρθρου «Τα άμεσα καθήκοντα της Σοβιετικής εξουσίας», η οποία αποδιάρθρωσε σε μεγάλο βαθμό τη σχέση μεταξύ της αλλαγής των παραγωγικών σχέσεων και της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, αλλά και των τεράστιων δυσκολιών που δημιουργούσαν οι πολεμικές συγκρούσεις, ο οικονομισμός (ακρογωνιαίος λίθος της θεωρητικής παράδοσης της Β' Διεθνούς) είχε ενισχυθεί στις γραμμές του. Η πολιτική της προτεραιότητας της οικονομικής-διοικητικής μόρφωσης των μαζών, αν και σε ένα βαθμό βοηθούσε στα καθήκοντα της οικονομικής-κρατικής ανοικοδόμησης, αναπαρήγαγε την αποπολιτικοποίηση των μαζών μέσα από την καλλιέργεια μηχανιστικών αντιλήψεων για τη σύνδεση οικονομίας και πολιτικής και την αφομοίωση των αρχών του κρατικού καπιταλισμού και συνέβαλε στην ανάπτυξη του εργατισμού.

Στον Λένιν αναλογούσε ένα μέρος της ευθύνης. Ο Τρότσκι ήταν απλώς ο κεντρικός εκφραστής αυτών των αντιλήψεων μέσα στο κόμμα, οι οποίες είχαν μαζικοποιηθεί υπέρμετρα. Οι κατηγορίες του Λένιν ενάντια σ' αυτόν και τον Μπουχάριν για εκλεκτικισμό, αγνόηση της «αλφαβήτας» του Μαρξισμού στη διαμάχη για τα συνδικάτα δεν θα φτάσουν στη ρίζα του προβλήματος. Θα συμβάλλουν, όμως, στη λήψη διοικητικών μέτρων (απαγόρευση των οργανωμένων εσωκομματικών ομάδων) από το 10ο Συνέδριο του ΚΚΡ(μπ). Μέτρα που θα προτείνει ο ίδιος ο Λένιν, εξαιτίας της κρισιμότητας της συγκυρίας στην οποία αυτό το Συνέδριο γινόταν, συγκυρία η οποία χαρακτηριζόταν από τον κίνδυνο ανατροπής της Σοβιετικής εξουσίας. Το κόμμα θα έπρεπε να αποδεικνύει από δω και μπρος έμπρακτα τον καθοδηγητικό-ηγετικό του ρόλο, το ρόλο του εγγυητή για την πορεία προς τον κομμουνισμό κι αυτό ο Λένιν έδειξε αργότερα, λίγο πριν πεθάνει, ότι το είχε αφομοιώσει πολύ καλά, μετά τις διαμάχες του φθινοπώρου-χειμώνα 1920-1921. Μόνο που τότε ο κίνδυνος θα είναι διαφορετικής προέλευσης, θα προέρχεται κυρίως από δυνάμεις που αναπτύσσονται στο κράτος, από τις τάξεις των σοβιετογραφειοκρατών, όπως τους αποκαλούσε ο ίδιος, λίγο πριν εγκαινιάσει τη Νέα Οικονομική Πολιτική (ΝΕΠ).

Για την εκπαίδευση, ο Λένιν χάραξε λίγο πριν το 10ο Συνέδριο τη βασική λογική της πολιτικής που έπρεπε να ακολουθήσει το ΚΚΡ(μπ): εφαρμογή στην πράξη της πολιτικής του νόμου για το Ενιαίο Σχολείο Εργασίας, το οποίο παρέχει γενικές και πολυτεχνικές γνώσεις για όλους τους βασικούς κλάδους παραγωγής. Η ΝΕΠ, ως τροποποίηση της οικονομικής πολιτικής, δεν έπρεπε να ανατρέψει τις θεσμικές και πρακτικές κατακτήσεις που είχαν γίνει. Ξέροντας ότι συνεπαγόταν

την ισχυροποίηση της διανόησης και επομένως, σε μεγάλο βαθμό, των αστικών πρακτικών και των πολιτικών και ιδεολογικών τους παραγώγων, οι μπολσεβίκοι στην εκπαίδευση έπρεπε να αγωνιστούν (σύμφωνα με το Λένιν) για τις κατακτήσεις που είχαν κατοχυρωθεί. Ο αγώνας αυτός έπρεπε να είναι και αμυντικού-πολιτικού χαρακτήρα, δηλαδή αγώνας για να μην αλλάξουν οι δομές, οι λειτουργίες, το περιεχόμενο που είχαν κατακτηθεί, αλλά και επιθετικού χαρακτήρα με την προσπάθεια μαζικής εφαρμογής, δηλαδή επέκτασης και ενίσχυσης του σχολικού δικτύου, με βάση το νόμο του Οκτώβρη 1918. Η τύχη του τύπου του σχολείου που ανταποκρινόταν στη συνολική πολιτική του Λένιν για την πορεία προς τον κομμουνισμό θα κρινόταν σε τελική ανάλυση από την πλατιά εφαρμογή του και την πρακτική κατοχύρωση του χαρακτήρα των γενικών-πολυτεχνικών γνώσεων που παρείχε. Η παρατήρηση του Λένιν στο άρθρο «Σχετικά με τη δουλειά του Λαϊκού Επιτροπάτου Παιδείας» πως οι καθοδηγητές-κομμουνιστές πρέπει να γράφουν σχολικά εγχειρίδια, δεν ήταν τυχαία: εξέφραζε την ανάγκη της πρακτικής κατοχύρωσης του περιεχομένου του Ενιαίου Σχολείου Εργασίας.

Η επιμέρους αλλοίωση που αυτός ο τύπος του σχολείου είχε υποστεί με τη συγχώνευση επαγγελματικής-δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, από τη μια μεριά, δεν ανέτρεπε για το Λένιν τη συνολική εκπαιδευτική πολιτική και, από την άλλη, θα μπορούσε να διορθωθεί αργότερα, με τη βελτίωση των οικονομικών μεγεθών, η επιδείνωση των οποίων, σε συνδυασμό με την πίεση των αντιλήψεων που ταύτιζαν τα έκτακτα μέτρα με τη μορφή που θα έπρεπε να έχει η δικτατορία του προλεταριάτου, είχαν οδηγήσει σ' αυτή την αλλοίωση. Η γρήγορη βιομηχανική οικονομική ανάπτυξη, η οποία θα έπρεπε να αξιοποιήσει την τακτική κίνηση υποχώρησης της ΝΕΠ, όπως και την τεχνική βάση του εξηλεκτρισμού, θα μπορούσε να κάνει περιττό ένα μέτρο που ήταν αποτέλεσμα μιας έκτακτης κατάστασης, ένα μέτρο προσωρινό. Κι αυτό θα κρινόταν επίσης από την έκβαση της πάλης για διατήρηση των κατακτήσεων στην εκπαίδευση, τη μαζική εφαρμογή τους και την εμβάθυνση του περιεχομένου τους. Η πάλη αυτή θα χαρακτηρίσει την εκπαιδευτική πολιτική του Λένιν στην αμέσως επόμενη περίοδο (1921-1923), η ανάλυση της οποίας, όμως, ξεφεύγει από τα όρια του παρόντος άρθρου.

Σημειώσεις

1. Στη νομοθετική κατοχύρωση του Ενιαίου Σχολείου Εργασίας, στις εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες για την επιβίωση της Σοβιετικής εξουσίας και τις τροποποιήσεις της πολιτικής γραμμής του ΚΚΡ(μπ) που έγιναν για αντιμετώπιστούν αυτές οι συνθήκες, καθώς και στην αλλαγή των συσχετισμών δύναμης στο χώρο της εκπαίδευσης, έχω αναφερθεί διεξοδικότερα σε τρία άρθρα που έχουν δημοσιευτεί στο περιοδικό *Αντιτετράδια της Εκπαίδευσης* με τίτλους «Οκτω-

βριανή Επανάσταση και Ενιαίο Σχολείο Εργασίας» (1995, τ. 36, σ. 16-27), «Κράτος, κόμμα συνδικάτο και Ενιαίο Σχολείο Εργασίας» (1996, τ. 37, σ. 38-45) και «Η συζήτηση για την εκπαίδευση στην Ε.Σ.Σ.Δ το 1920. Μόρφωση και εργασία» (1996, τ. 39-40, σ. 36-40 και τ. 41, σ. 41-47). Εκείνα τα άρθρα, όπως και το παρόν, στηρίζονται στην διδακτορική διατριβή μου. Βλ. Γ. Γρόλλιος *Πολιτική, μόρφωση και εκπαιδευτικοί μετασχηματισμοί: Η συμβολή του Λένιν, 1917-1923*, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 1995.

2. Ενδεικτικά βλ. Γ.Κ. Μπαμπάνσκι, «Η πρωτοποριακή πείρα καθηγητών και η παιδαγωγική επιστήμη» στο Χ. Φράγκος, *Η Σύγχρονη Διδασκαλία. Μελέτες Παιδαγωγών Ανατολής και Δύσης*, Gutenberg, Αθήνα, 1986, σ. 256 και Λ. Φιγκέρ, «Εισαγωγή στη Γαλλική Έκδοση» στο *Η Νεολαία και ο Κομμουνισμός*, Ορίζοντες, Αθήνα, 1978, σσ. 31-33.

3. Βλ. Β.Ι. Λένιν, «Κράτος και επανάσταση. Η διδασκαλία του Μαρξισμού για το κράτος και τα καθήκοντα του προλεταριάτου στην επανάσταση», Αύγουστος-Σεπτέμβρης 1917, *Απαντα*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα (5η έκδοση), χ.χ., τ. 33, σ. 5.

4. Βλ. Σ. Μπετελέμ, *Οι ταξικοί αγώνες στην ΕΣΣΔ*, Ράππας, Αθήνα, 1974, τ. 1, σσ. 46-51, 481-483, 503-505 και Ρ. Λινάρ, *Ο Λένιν, οι αγρότες, ο Ταίηλορ*, Μηνιαία Επιθεώρηση, 1982, σσ. 59-70.

5. Βλ. Χ. Νούτσος, *Ιστορία της εκπαίδευσης και ιδεολογία. Όψεις του μεσοπολέμου*, Ο Πολίτης, Αθήνα, 1990, σσ. 13-14.

6. Βλ. Ε.Χ. Καρρ, (1982), *Ιστορία της Σοβιετικής Ένωσης*, Υποδομή, Αθήνα, τ. 2, σ. 283.

7. Στο ίδιο, τ. 3, σ. 235.

8. Βλ. Λένιν, ό.π., «Σχέδιο απόφασης για τα άμεσα καθήκοντα της κομματικής οικοδόμησης», 24 Σεπτέμβρη 1920, τ. 41, σσ. 292-293.

9. Βλ. Λένιν, ό.π., «Για τα συνδικάτα, την τρέχουσα στιγμή και τα λάθη του σ. Τρότσκι. Λόγος στην κοινή συνεδρίαση των αντιπροσώπων του 8ου Συνεδρίου των Σοβιέτ, των μελών του Πανρωσικού Κεντρικού Συμβουλίου των συνδικαλιστών και του συμβουλίου των συνδικάτων της πόλης Μόσχας – μελών του ΚΚΡ(μπ)», 30 Δεκέμβρη 1920, τ. 42, σ. 202-226.

10. Στο ίδιο, σ. 207-208.

11. Διοικητική δομή ανάλογη με Υπουργείο Παιδείας.

12. Βλ. Λένιν, ό.π., «Προς τον Α.Β. Λουνατσάρσκι», 29 Νοέμβρη 1920, τ. 52, σ. 21-22.

13. Βλ. Λένιν, ό.π., «Σχέδιο απόφασης της ολομέλειας της Κ.Ε. του ΚΚΡ(μπ) για την αναδιοργάνωση του Λαϊκού Επιτροπάτου Παιδείας», 8 Δεκέμβρη 1920, τ. 42, σ. 87.

14. Βλ. Ν. Κρούπσκαγια, «Ο Λένιν και η πολυτεχνική μόρφωση». Άρθρο που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Η κομμουνιστική διαπαιδαγώγηση* Νο 9, 1932, στο Ν. Κρούπσκαγια, *Για τη διαπαιδαγώγηση και αυτομόρφωση*, Χρόνος, Αθήνα, χ.χ., σ. 228.

15. Βλ. J. M. Palmier *Lenine, l'art et la revolution*, Payot, Paris, v. 1, p. 510.

16. Στο ίδιο, p. 537.

17. Βλ. Λένιν, ό.π., «Ακόμη μια φορά για τα συνδικάτα, για την τρέχουσα στιγμή και τα λάθη των σ.σ. Τρότσκι και Μπουχάριν», 25 Γενάρη 1921, τ. 42, σ. 278.

18. Βλ. Α. Κολοντάι, *Εργατική Αντιπολίτευση*, Βέργος, Αθήνα, 1975, σσ. 47-55.

19. Βλ. Λένιν, ό.π., «Η κρίση του κόμματος», 19 Γενάρη 1921, τ. 42, σ. 237.

20. Βλ. Λένιν, ό.π., «Για τα συνδικάτα...», τ. 42, σσ. 202-226.

21. Βλ. Κρούπσκαγια, ό.π., σσ. 228-229.

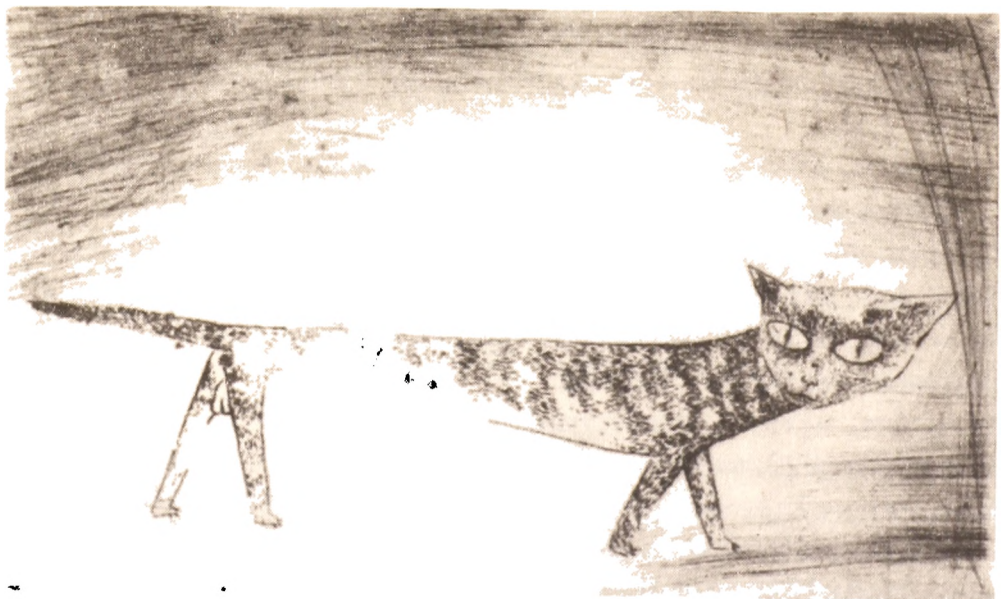
22. Βλ. Λένιν, ό.π., «Για την πολυτεχνική μόρφωση. Σημειώσεις στις θέσεις της Ναντέζντα Κωνσταντίνοβα», Τέλη 1920, τ. 42, σσ. 228-230.

23. Βλ. Λένιν, ό.π., «Σημειώσεις των Απάντων», τ. 39, σσ. 518-519.

24. Βλ. F. Champarnaud *Revolution et contre-revolution culturelles en U.R.S.S. De Lenine a Jdanov*, Editions Anthropos, Paris, 1975, p. 124.

25. Στο ίδιο.

26. Βλ. Μ. Μανακόρντα, *Για μια σύγχρονη παιδαγωγική*, Οδυσσέας, Αθήνα, 1983, σ. 19.
27. Βλ. Λένιν, ό.π., «Προς τους Μ.Ν. Ποκρόβσκι, Β.Α. Λίτκενς, Ο.Γ. Σμιντ», 28 Γενάρη 1921, τ. 52, σσ. 57-58.
28. Βλ. Λένιν, ό.π., «Σημειώσεις των Απάντων», τ. 42, σ. 480.
29. Βλ. Palmier, ό.π., p. 534.
30. Στο ίδιο, p. 538.
31. Βλ. Λένιν, ό.π., «Τηλεφωνογράφημα προς τους Α.Β. Λουνατσάρσκι και Ε.Α. Λίτκενς», 14 Γενάρη 1921, τ. 52, σ. 48.
32. Βλ. Λένιν, ό.π., «Σημειώσεις των Απάντων», τ. 42, σ. 485 και σ. 482-483.
33. Βλ. Λένιν, ό.π., «Ακόμη μια φορά...», 25 Γενάρη 1921, τ. 42, σ. 264-304.
34. Βλ. Λένιν, ό.π., «Σημειώσεις των Απάντων», τ. 42, σ. 464.
35. Βλ. Λένιν, ό.π., «Οδηγίες της Κ.Ε. προς τους κομμουνιστές – στελέχη του Λαϊκού Επιτροπάτου Παιδείας». Δημοσιεύτηκαν στην *Πράβντα* στις 5 Φλεβάρη 1921, τ. 42, σ. 319-321.
36. Βλ. Λένιν, ό.π., «Σχετικά με τη δουλειά του Λαϊκού Επιτροπάτου Παιδείας», 7 Φλεβάρη 1921, τ. 42, σ. 322-332.
37. Στο ίδιο, σ. 323.
38. Στο ίδιο, σ. 324.
39. Ο Ποκρόβσκι ήταν ο πρώτος οργανωτής των ιστορικών σπουδών στη Ρωσία μετά την επανάσταση του 1917 και συγγραφέας ιστορικών έργων. Ο Λένιν εκτιμούσε την ιστορική συγγραφική δουλειά του. Σχετικά βλ. V. Kiernan "History" στο R. Williams, V. Kiernan, T. Bottomore, P. McLellan, E. Mandel, R. Edgley Marx, *the first 100 years*, Fontana, 1983, p. 85-86 και Λένιν, ό.π., «Προς τον συντρ. Μ.Ν. Ποκρόβσκι», 5 Δεκέμβρη 1920, τ. 52, σ. 24.
40. Βλ. Λένιν, ό.π., «Σχετικά με τη δουλειά...», 7 Φλεβάρη 1921, τ. 42, σ. 322.
41. Βλ. Λένιν, ό.π., «Προς τον Ε.Α. Λίτκενς», 27 Μάρτη 1921, τ. 52, σσ. 182-183, «Προς τον Ε.Α. Λίτκενς», 9 Μάη 1921 και «Προς τον Ε.Α. Λίτκενς», 17 Μάη 1921.
42. Βλ. Λένιν, ό.π., «Σχετικά με τη δουλειά...», 7 Φλεβάρη 1921, τ. 42, σ. 322.
43. Στο ίδιο, σσ. 324-325.

Zao Wou-Ki, *Ο γάτος*, Eau-forte σε χαλκό, 1950